

Abdurrahim MAXHUNI

DUKURI TË FORMIMIT TË TERMAVE TË KOMPJUTERISTIKËS NË TEKSTE SHKOLLORE

Kompjuteristika si një nga fushat më të reja dhe mjaft e përhapur në hapësirën shqiptare, çdo ditë e më shumë po ndikon në jetën tonë. Për shkak të rëndësisë që ka fituar me digjitalizimin e çdo sistemi, me përdorimin e kompjuterit dhe të internetit thuajse nga çdo familje është bërë pjesë e pandashme e jetës sonë. Me shtrirjen e kompjuterit në çdo familje, zyrë shtetërore, administrative e shkencore e kudo tjetër është rritur nevoja e studimit dhe e mësimit të saj. Shumë organizata e shkolla të ndryshme private e publike mbajnë kurse për përdorimin e kompjuterit, të internetit dhe të programeve të Microsoft-it. Po ashtu, në universitete janë hapur degë për inxhinierinë kompjuterike dhe të fizikës kompjuterike. E gjithë veprimtaria shkollore, shkencore e administrative realizohet përmes kompjuterit dhe programeve kompjuterike. Informatika është lëndë e veçantë në shkollat e arsimit parauniversitar. Shumë shkolla kanë kaluar edhe një hap tutje, duke krijuar edhe kabinete të informatikës për të mësuar në praktikë përdorimin e kompjuterit. Njohja e punës me kompjuter dhe veçmas njohja e programeve të ndryshme jo vetëm ka lehtësuar punën, por ka krijuar edhe shumë vende pune në mbarë botën, madje njohësit e kësaj fushe janë bërë mjaft të kërkuar në kompani të ndryshme.

Si lëndë e veçantë mësohet në sistemin parauniversitar dhe emërtohet *Teknologjia e informimit dhe e komunikimit*. Në kuadër të kësaj lënde, vend të rëndësishëm zënë programet kompjuterike, interneti, puna me faqe uebi, krijimi i formularëve, formatizimi, menaxhimi i faqeve të uebit, navigimi në internet, kërkimi i

informacioneve në internet, përdorimi i sigurt i internetit, komunikimi nëpërmjet internetit, komunikimi elektronik, shfrytëzimi i aplikacioneve – baza e të dhënave, njohuri për aplikacionin Excel, analizimi i të dhënave, rregullimi i faqeve, shtypja dhe grafiku, krijimi i prezantimeve etj. Gjatë shtjellimit të këtyre tematikave vend të madh zë terminologjia e kompjuteristikës dhe njohja e mënyrave të funksionimit të programeve, e tastierës, emërtimi i proceseve, shpjegimi i elementeve bazë të rrjetit kompjuterik, llojet, tipologjitë, ndërtimi i rrjetit; përdorimi i internetit, struktura e tij, përparësitë dhe mangësitë etj.

Librat nga të cilët është vjelë materiali për shtjellimin e kësaj kumtese i takojnë klasës së 10-të¹, 11-të² dhe 12-të.³ Gjatë analizës së këtyre teksteve kemi hasur në shumë probleme. Problemet e terminologjisë së kompjuteristikës që paraqiten në tekstet mësimore janë të njëjta me të kësaj fushe në përgjithësi. Në secilin nga tri tekstet e analizuara vërehet që mungon një paraqitje e terminologjisë së kompjuteristikës në formë standarde, madje brenda një teksti do të vërejmë paraqitje të ndryshme të koncepteve të caktuara, si *mi*, *mouse*, *miush*; *printer* dhe *shtypës*, *startim* dhe *nisje*, *libër pune* dhe *workbook*; *nënshkrim digjital*, *fjalëkalim* dhe *password*. Shumë nga emërtimet e proceseve, komandave, programeve, pajisjeve paraqiten si në gjuhën origjinale, pa përshtatje fonetike, si *exel*, *word*, *web*, *hardware*, *software*, *server*, *printer*, *swich* etj. Këto dalin edhe të emëruara nga e njëjta temë, si: *excel-i*, *word-i*, *web-i* etj.

Paraqitjen e terminologjisë së kompjuteristikës e kemi ndarë në dy grupe. Në grupin **e parë** hyjnë termat e kësaj fushe që shpjegojnë procese apo japin komanda me folje në mënyrën urdhërore, në gjuhën angleze, si fillimi i punës në eksel, rregullimi i pamjes së slajdeve, përdorimi i referencës së celulës etj., të cilat

¹ A. Pajaziti, E. Hamiti, V. Komoni, Z. Kurtishi Rudi, *TIK 10*, Pejë, 2019.

² A. Myderizi, I. Sina, Rr. Pllana, E. Sheme, *Teknologjia e informimit dhe komunikimit 11*, Prishtinë, 2019.

³ S. Rodiqi, *Teknologjia e informimit dhe e komunikimit 12*, Prishtinë, 2016.

janë paraqitur grafikisht vetëm në gjuhën angleze, pa ndonjë ndryshim, qoftë përkthim, qoftë përshtatje, si në rastin te pjesa e ruajtjes së librit të punës: *Preferohet që në shiritin **Quick Access Toolbar** të klikohet **Save**, pas së cilës hapet opsioni **Backstage view**. Në këtë rast zgjedhet hapësira e memories, në të cilën ruhet libri i punës, duke e shoqëruar me emërtimin e caktuar. Me opsionin **Browse** zgjedhet adresa e caktuar.*⁴ Zgjedhim celulën ku gjendet e dhëna numerike. Nga menyja **Home** zgjedhim **Format – Format Cells (Excel 2006)**. Nga dritarja e marrë zgjedhet **Number** dhe mandej **Text**.⁵

Në grupin e **dytë** hyjnë termat në kuadër të shpjegimit të përgjithshëm brenda tekstit, përkufizimet etj., të cilat po ashtu në shumicën e rasteve janë paraqitur si në gjuhën angleze, si: **Shfletuesi web** është një program i instaluar në kompjuter apo telefon, i cili shërben për të marrë informacione nga **web-i** dhe për ta paraqitur atë në ekran. Disa shembuj programesh që kanë funksionin e shfletuesit Web janë: **Internet Explorer, Google Chrome, Mozilla Firefox, Opera, Safari** etj.⁶

Sinonimia sikurse në terminologjitë e tjera, dhe në terminologjinë e kompjuteristikës është e pranishme: ajo shfaqet në formën e dysorëve, edhe pse si rregull nuk duhet të ketë sinonimi në terminologji, sepse ajo e mbingarkon sistemin terminologjik. Termat duhet të jenë të njëkuptimshëm. Sinonimi kemi hasur edhe në paraqitjen e terminologjisë së kompjuteristikës në tekstet shkollore. Disa nga shembujt mund t'i paraqesim si në vijim:

Mi – mouse

Shpeshherë termin *mi*, që në terminologjinë e kompjuteristikës ka kuptimin pajisje hyrëse e kompjuterit që përdoret duke e lëvizur përreth në tryezë dhe duke shtypur një ose më shumë butona, e kemi hasur në disa paraqitje: ... *duke shtypur tastin e*

⁴ A. Pajaziti, E. Hamiti, V. Komoni, Z. Kurtishi Rudi, *TIK 10*, Pejë, 2019, f. 23.

⁵ *Po aty*, f. 41.

⁶ A. Myderizi, I. Sina, Rr. Pllana, E. Sheme, *Teknologjia e informimit dhe komunikimit 11*, Prishtinë, 2019, f. 32.

*djathhtë të **miut**,⁷ ... lidhjet bëhen të dukshme vetëm kur vendos **mouse-in**⁸ mbi një lidhje, atëherë shenja e **mouse-it**.⁹*

Ndërfaqe – interface

Termi *ndërfaqe* me kuptimin softuer që aftëson një program për të punuar me përdoruesin, me një program tjetër, si sistemi operativ, ose me harduerin e kompjuterit, është përdorur vetëm në gjuhën origjinale, me raste duke iu përshtatur shqipes, si: ... *nëpërmjet një ndërmjetësi grafik, të njohur si **interface**¹⁰, ... janë shënjësuar elementet kryesore të **interfejsit**¹¹ grafik*. Paraqitje të termit të njëjtë me dysor jep edhe *Fjalori i termave të informatikës*¹²: *ndërfaqe dhe interfejs*.

Hardware – software

Në të tri librat, përbërësit fizikë të një kompjuteri dhe programet që i tregojnë një kompjuteri çfarë të bëjë, janë paraqitur si në gjuhën origjinale: ... *është një pjesë **hardware**¹³, klienti përmban **software**¹⁴ dhe të dhëna..., për të ngritur një rrjet duhen pajisje **hardware***.¹⁵

Postë elektronike – e-mail

Në tekstet në fjalë termin *postë elektronike* e hasim të shqipëruar edhe në gjuhën shqipe, por përdoret edhe në gjuhën

⁷ A. Pajaziti, E. Hamiti, V. Komoni, Z. Kurtishi Rudi, *TIK 10*, Pejë, 2019, f. 26.

⁸ A. Myderizi, I. Sina, Rr. Pllana, E. Sheme, *Teknologjia e informimit dhe komunikimit 11*, Prishtinë, 2019, f. 31.

⁹ *Po aty*, f. 31.

¹⁰ A. Pajaziti, E. Hamiti, V. Komoni, Z. Kurtishi Rudi, *TIK 10*, Pejë, 2019, f. 12.

¹¹ *Po aty*, f. 13.

¹² N. Caka, A. Dika, S. Rodiqi, *Fjalor i informatikës*, Prishtinë, 2005, f. 152.

¹³ A. Myderizi, I. Sina, Rr. Pllana, E. Sheme, *Teknologjia e informimit dhe komunikimit 11*, Prishtinë, 2019, f. 9.

¹⁴ *Po aty*, f. 10.

¹⁵ *Po aty*, f. 23.

angleze: *prezantimi të dërgohet te të tjerët me e-mail*,¹⁶ ... si *postë elektronike*.¹⁷

Fjalëkalim – password

Për termin *password* të anglishtes, në tekstet në fjalë janë përdorur termat *nënshkrim digjital*,¹⁸ *fjalëkalim* dhe *password*.¹⁹

Shtyp – click

Ndërsa për termin *shtyp* dhe *lëshoj butonin e miut pa zhvendosur miun* përdoren termat *shtyp*²⁰ dhe *kliko*.²¹

Terma të tjerë që janë paraqitur me dysorë mund të përmendim: *dritare* dhe *window*, *deaktivizim* dhe *çaktivizim*, *shtyp* dhe *kliko*, *memorie* dhe *kujtesë*, *insertim* dhe *futje*, *pamja* dhe *wiew*, *fletë* dhe *sheet*, *sortimi* dhe *renditje e të dhënave*, *buton* dhe *pullë*, *markim* dhe *shënim*, *ngarkim* dhe *upload*, *shkarkim* dhe *download*, (*kosto*) e *printimit* dhe (*kosto*) e *shtypjes* etj.

Ashtu siç pamë më lart, mund të vërejmë se nuk ekziston një formë standarde e paraqitjes së termave, herë paraqiten të shqipëruar, herë në origjinal, herë të përshtatur e herë të hibridizuar etj. Shembuj të kësaj natyre kemi në të tri tekstet shkollore, madje dhe brenda një teksti të vetëm shkollor. Për shumë terma të tjerë të anglishtes janë përdorur edhe terma të shqipëruar njëfjalësh dhe togfjalësh, të cilët paraqiten edhe në gjuhën origjinale. Të kësaj natyre mund të paraqesim termat *libër pune – workbook*, *fletë e punës – worksheets*, *shirit i punëve – taskbar*, *pajisje elektronike*, *komunikim elektronik*, *program kompjuterik- computer program*,

¹⁶ A. Pajaziti, E. Hamiti, V. Komoni, Z. Kurtishi Rudi, *TIK 10*, Pejë, 2019, f. 88.

¹⁷ A. Myderizi, I. Sina, Rr. Pllana, E. Sheme, *Teknologjia e informimit dhe komunikimit 11*, Prishtinë, 2019, f. 24.

¹⁸ A. Pajaziti, E. Hamiti, V. Komoni, Z. Kurtishi Rudi, *TIK 10*, Pejë, 2019, f. 45.

¹⁹ A. Myderizi, I. Sina, Rr. Pllana, E. Sheme, *Teknologjia e informimit dhe komunikimit 11*, Prishtinë, 2019, f. 60.

²⁰ A. Pajaziti, E. Hamiti, V. Komoni, Z. Kurtishi Rudi, *TIK 10*, Pejë, 2019, f. 36.

²¹ A. Myderizi, I. Sina, Rr. Pllana, E. Sheme, *Teknologjia e informimit dhe komunikimit 11*, Prishtinë, 2019, f. 78.

stacion pune – workstation, përdorues lokal – lokal user, kompjuter desktop – desktop computer etj.

6.1. Termat togfjalësh në tekstet shkollore

Shumë nga termat e pasqyruar në tekstet shkollore në fushën e terminologjisë së kompjuteristikës janë togfjalësha. Nga kjo shohim se togfjalëshat e zgjeruar të qëndrueshëm janë mjet i dobishëm për plotësimin e nevojave të terminologjisë së kompjuteristikës, duke e pasuruar leksikun e saj me njësi të reja. Termat togfjalësh formohen nga bashkimi i termave, i termave dhe i fjalëve në të njëjtën kohë dhe i termave togfjalësh. Në terminologjinë e kompjuteristikës pjesa më e madhe janë formime me dy fjalë, në bazën e të cilëve është një term kyç, ndërsa rreth tij grupohen termat togfjalësh që përcaktojnë elementet kyçe. Është me interes që togfjalëshat e qëndrueshëm të paraqitur në tekstet shkollore të shihen nga pikëpamja leksikore e elementeve të tyre, pra të shihen nëse janë terma apo fjalë të zakonshme, sikurse është me interes të shihen edhe nga ana e përbërjes leksiko-gramatikore.

Sipas elementeve që kombinohen, dallojmë këto lloje lidhjesh:

a. fjalë + fjalë

fletë e punës – worksheet, shirit i veglave – toolbar, shirtit i kërkimit – taskbar, shirit i funksionit, shirit i poshtëm, mesazhet e momentit, formular i evitueshëm, shirit i titullit – title bar etj.

b. fjalë + term ose term + fjalë

ndërmjetës grafik, sistemi operativ, tregues i miut, nënshkrim digjital, kompjuter lokal, dritare e përkohshme, dritare kryesore, formatim i tekstit, fontet e shkrimit, lloje fontesh, formatimi i ngjyrave, rregullimi i faqes, pamje e programit etj.

c. term + term

program aplikativ, sistemi operativ, ikonë e programit, llogari aktuale, program softuerik, menyja e aplikacioneve, rrjeti kompjuterik, server i rrjetit, sistem kompjuterik, virus kompjuterik etj.

Ndërtimi i togfjalëshave në tekstet shkollore mund të shihet edhe nga përbërja e elementeve të tyre si kategori leksiko-gramatikore. Këtu mund të dallojmë disa lloje lidhjesh ndërmjet elementeve që i përmbajnë ata:

1. emër + emër

program aplikativ, fletë e punës, shirit i veglave, sistemi operativ, startim (i punës), shirit i kërkimit, ikonë e programit, tregues i miut, dritare e programit, formatim i tekstit etj.

2. emër + mbiemër

menu rënëse, llogari aktuale, shirit i poshtëm, tast i majtë, tast i djathtë, dritare e përkohshme, dritare kryesore etj.

Nga prejardhje e termat në terminologjinë e kompjuteristikës të paraqitur në tekstet shkollore mund t'i ndajmë në:

a. termi i huaj + term shqip

dritare – window – window, insertim, futje klient, përdorues – client, maus, mi – mouse, memorie, kujtesë – memory, skedë, skedar – file, printer, shtypës – printer, ristartim, rinisje – restart, modifikim, ndryshim – modification, password, fjalëkalim – password etj.

b. termi i huaj + togfjalësh shqip

emal, postë elektronike – e-mail, printer, shtypës – printer, kompjuter, makinë elektronike – computer, font, tërësi shenjash – font.

c. term shqip + shqip

kërkim, hulumtim – research, hyj, fute – input etj.

ç. terma që në anglisht janë grupe fjalësh, ndërsa në shqip jepen me një fjalë të vetme:

afat – due date, disketë – floppy disk etj.

e. Terma që si në origjinal, ashtu edhe në shqip jepen me kompozita:

fletëllogaritëse – spreadsheet, fjalëkalim – password, portëkalim – gateway etj.

Për të parë më mirë paraqitjen e larmishme të termave togfjalësh në tekstet mësimore, më poshtë do të paraqesim disa nga këta togfjalësha, të cilët na dalin në forma të ndryshme: të pastandardizuar, të shqipëruar, në gjuhën origjinal, të hibridizuara etj.: *program aplikativ fletë e punës, ndërmjetës grafik, interfejsi grafik, shirit i veglave, microsoft Office, startim i punës, sistemi operativ, start screen, shiriti i kërkimit, ikonë e programit, blank workbook, menu rënëse, llogari aktuale, tregues miu, tregues i miut, dritare e programit, hapje e dritares, deaktivizim i llogarisë,*

aktivizim shirit, nënshkrim digjital, kompjuter lokal, shirit i poshtëm, tast i majtë, tast i djathtë, dritare e përkohshme, program aplikativ, shirit i funksionit, dritare kryesore, rrjeti kompjuterik, pajisjet elektronike, pajisje routeri, server i rrjetit, file server, pajisje hab, rrjet personal, rrejt lokal, rrjet rajonal, rrjet global, shfletues web, mesazhet e momentit, instant messaging, link shkarkimi, dritare dialoguese, file upload, folder upload, dritare e browser-it, sistem kompjuterik, virus kompjuterik, program ekzekutues, flash drive, formular elektronik, komunikim elektronik, formular statik, formular i evitueshëm, formular i login-it, formular i heckout-it, formular web, baza e të dhënave, shiriti i komandave të shpejta, paneli i lundrimit, dokumenti i skeduar, shiriti i statusit, blank database, futja e të dhënave nënshkrim digjital, kompjuter lokal, shirit i poshtëm, tast i majtë, tast i djathtë, shirit i funksionit, formatim i tekstit, sortimi i të dhënave, tipi i shkrimit, fontet e shkrimit, lloje fontesh, formatimi i ngjyrave, margjinat e letrës, formati i fletës, rregullim i faqes, shtypja e tingujve, pamje e programit, menyja e aplikacioneve, ikonë e programit, program softuerik, fshehje e rreshtit etj.

6.2. Termat njëfjalësh

Edhe termat njëfjalësh i kemi hasur në terminologjinë e kompjuteristikës në librat shkollorë. Të tillët përdoren më vete, por edhe si pjesë përbërëse e termave disafjalësh. Këta terma mund të jenë fjalë të thjeshta, të prejardhura dhe kompozita, si: *excel, program, taste, kompjuter, windows, version, taskbar, shirit, llogari, profil, vegël, standard, sllajd, aktivizim, online, memorie, kopjim, internet, laptop, printer, smartfon, tablet, intranet, skedar, modem, procesorë, software, wireless, domain* etj.

Një numër termash me fjalë të thjeshta janë ruajtur si në origjinal dhe kanë karakter ndërkombëtar. Këta terma janë përshtatur me rregullat fonetike e morfologjike të shqipes, si: *skript – skript, sajt – site, ueb – web, makro – makro, skanoj – scanner, format – format* etj.

Termet njëfjalësh janë mjaft të shpeshtë në terminologjinë e kompjuteristikës që paraqiten në këto tekste, si: *përshtatës – adapter, përshtatje – adjustment, shfletues – broswer, aftësoj – enable, largoj – remove, rivendos – reset, ngarkoj – upload* etj.

6.3. Akronimet dhe shkurtesat

Akronimet dhe shkurtesat zënë një vend të mirë në tekstet shkollore. Shkurtesat zëvendësojnë njësi të gjata terminologjike. Disa nga shkurtesat jepen edhe me kuptim shqip. Këtu mund të përmendim: ACIA (shq. – përshtatës i ndërfaqes për komunikime asinkrone), ACIA (ang. – Asynchronous Communications Interface Adaptor), AFDW (shq. – kornizë aktive për ruajtjen e të dhënave), AFDW (ang. – aktive Framework for data Warehousing), API (shq. – ndërfaqe e programimit të aplikacioneve), API (ang. – Applications Programming Interface), APL (shq. – gjuhë programuese), APL (ang. – A Programming Language), BCD (shq. – numër dhjetor dekodim binar), BCD (binary coded decimal), Case (shq. – projektim i softuerit me anë të kompjuterit), CASE (ang. – Computer Aided Software Engineering). Ndërsa ndër akronimet e përdorura mund të përmendim: ALGOL (shq. – gjuhë programuese: gjuhë algoritmike), ALGOL (ang. – ALGOrithmic Language), CD-ROM (shq.) CD-ROM (ang.) etj.

Përfundime

Duke parë paraqitjen e terminologjisë kompjuteristike në tekstet shkollore në Kosovë, vërejmë se ajo del e ngarkuar me sinonimi dhe shumëkuptimësi. Në këtë rast, prania e shumë termave për një nocion karakterizon një sistem terminologjik të papërpunuar e të panjësuar. Ashtu siç e kemi paraqitur më lart mund të shohim se nuk ekziston një formë standarde e paraqitjes së termave, herë paraqiten të shqipëruar, herë paraqiten si në origjinal, herë të përshtatur e herë të hibridizuar. Ndonëse kjo fushë e dijës nuk ka një historik të gjatë të depërtimit në gjuhën shqipe, lë të kuptohet se ka shumë punë për t'u bërë, sidomos me saktësimin, standardizimin e drejtshkrimit të termave ekzistues të terminologjisë së kompjuteristikës.

BIBLIOGRAFI

- Caka, N. – Dika, A. – Rodiqi, S. *Fjalor i informatikës*, Prishtinë, 2005.
- Myderizi, A. – Sina, I. – Pllana, Rr. – Sheme, E. *Teknologjia e Informimit dhe Komunikimit 11*, Prishtinë, 2019.
- Pajaziti, A. – Hamiti, E. –Komoni, V. – Kurtishi Rudi, Z. *TIK 10*, Pejë, 2019.
- Rodiqi, S. *Teknologjia e informimit dhe e komunikimit 12*, Prishtinë, 2016.